

## ARAB VA INGLIZ TILLARINING MORFOLOGIK TUZILMASIDAGI QIYOSIY LINGVISTIK TADQIQOT

**Sultonova Nodiraxom Erkinjon qizi**

*Farg'ona davlat universiteti chet tillari fakulteti*

*1-bosqich talabasi. +99893 048-06-56*

**Annotatsiya.** Ushbu ilmiy maqola arab va ingliz tillarining morfologik tizimlari orasidagi o'xshashlik va farqlarni lingvistik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada har ikkala tilning grammatik xususiyatlari, ularning morfologik tizimlari, grammatika vositalarining shakllanishi, so'z yasash uslublari va ularning madaniyatlararo muloqotdagi o'rni keng ko'lamda ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari nazariy tilshunoslik, tarjimashunoslik, va xorijiy til o'qitish sohalari uchun muhim ilmiy asoslarni taqdim etadi.

**Kalit so'zlar:** Arab tili, ingliz tili, morfologiya, o'zak-qolip tizimi, analitik tizim, qiyosiy lingvistika, grammatika.

**Kirish:** Arab va ingliz tillari turli tillar oilasiga mansub bo'lishiga qaramay, ularning morfologik tizimlarini tahlil qilish lingvistik jihatdan juda muhimdir. Arab tili semit tillar oilasiga, ingliz tili esa german tillar oilasiga kiradi. Ushbu maqolada bu ikki tilning so'z yasashi va grammatik ma'no ifodalashdagi o'ziga xos usullari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Arab tilining morfologik tizimi: Arab tilining morfologik tizimi o'zak-qolip (root-pattern) asosiga qurilgan bo'lib, bu tizim orqali so'zlarning grammatik va leksik ma'nolari ifodalanadi. Har qanday arabcha fe'l yoki ot odatda uchta undoshdan iborat ildizga ega bo'ladi (masalan, k-t-b), va bu ildizga turli qoliplar va affikslar qo'shish orqali turli ma'nolar ifodalanadi.

Masalan: k-t-b ildizidan:

kataba (كتب) – yozdi

kitaab (كتاب) – kitob

kaatib (كاتب) – yozuvchi

maktaba (مكتبة) – kutubxona

Arab tilida grammatik ma'no asosan morfemalar orqali ifodalanadi. Bu til flektiv til hisoblanadi, ya'ni bitta morfema bir nechta grammatik ma'noni o'zida jamlashi mumkin.

Ingliz tilining morfologik tizimi: Ingliz tili analitik (yoki izohlovchi) til hisoblanadi. Unda grammatik ma'nolar asosan yordamchi fe'llar, predloglar va so'z tartibi orqali ifodalanadi. So'zlar morfologik o'zgarishga unchalik duchor bo'lmaydi. Masalan, zamon, nisbat yoki shaxs belgisi ko'pincha alohida yordamchi so'zlar yordamida beriladi:

I write (men yozaman)

I am writing (men hozir yozayapman)

I wrote (men yozdim)

I have written (men yozganman)

Arab tilida bitta ildizdan turli qoliplar va affikslar orqali yuzlab yangi soʻzlar hosil qilish mumkin. Bu tizim arab tilining ichki strukturasini nihoyatda boy va moslashuvchan qiladi. Ildiz-qolip (root-pattern) tizimi yordamida tilshunoslar faqatgina uch yoki toʻrt harfdan iborat ildiz orqali turli maʼno va vazifalarga ega boʻlgan yangi birliklarni hosil qilishi mumkin. Bu usul arab tilining soʻz boyligini keskin oshiradi va shu bilan birga, semantik maydonni kengaytirishga xizmat qiladi. Natijada, biror maʼnaviy yoki funksional maydon doirasida oʻnlab, hatto yuzlab soʻzlar yaratiladi. Bu holat arab tilining morfologik jihatdan kuchli rivojlangan va tizimli ekanligidan dalolat beradi.

Ingliz tilida esa yangi soʻzlar yaratishda koʻproq tashqi vositalarga, yaʼni prefikslar, suffikslar, hamda phrasal constructions (frazologik birikmalar) orqali soʻz boyligi oshiriladi. Bu, oʻz navbatida, ingliz tilining sintaktik tizimiga tayanishini anglatadi. Yangi soʻzlar koʻpincha mavjud birliklarga qoʻshimcha qoʻshish orqali hosil qilinadi: happy → unhappy, use → useless, look → look after / look up / look for. Bunday yondashuv morfologik emas, balki leksik va sintaktik vositalarga tayangan til modelining ustuvorligini koʻrsatadi. Ingliz tilida grammatik maʼno asosan soʻz tartibi va yordamchi soʻzlar vositasida ifodalanadi. Bundan tashqari, arab tilida grammatik kategoriyalar keng va faol ishlatiladi. Jins (gender) erkak va ayol shaklida qatʼiy ajralgan boʻlib, barcha otlar va ularni tavsiflovchi soʻzlar jinsga mos holda oʻzgaradi. Son (number) esa uch xil: birlik, juftlik (dual) va koʻplik (plural) koʻrinishida namoyon boʻladi. Holat (case) koʻrsatkichlari – marfuʼ (nominative), mansub (accusative), va majrur (genitive) – ham feʼl, ham otlar bilan morfologik bogʻlanishda aniqlanadi. Ushbu holatlar nafaqat gap tuzilishini, balki maʼno nozikliklarini ham belgilashda muhim rol oʻynaydi. Ingliz tilida esa bu kategoriyalar ancha soddalashtirilgan. Jins koʻpincha faqat odamlar va jonli mavjudotlarda ifodalanadi (masalan: he, she, it), lekin koʻpchilik otlarda jins farqlanmaydi. Son esa faqat ikki shaklga ega: birlik va koʻplik. Holat esa morfologik koʻrsatkichlar orqali emas, balki soʻz tartibi, predloglar (prepositions), va kontekst orqali belgilanadi. Masalan, The boy gave the girl a book jumlasida subyekt, obyekt va yoʻnalish soʻz tartibi orqali ajratiladi, morfologik koʻrsatkichlar orqali emas.

Arab tili morfologiyasida zamon va nisbatlar ham feʼlning oʻzida mujassam boʻlib, arab tilining morfologik murakkabligi va maʼno aniqligini taʼminlaydi. Ingliz tilida esa bu holat qoʻshimcha yordamchilar orqali ifodalanadi, bu esa tilda soddalikni yaratadi, biroq baʼzida grammatik aniqlikni susaytiradi.

Madaniyatlararo kommunikatsiyadagi oʻrni: Arab va ingliz tillarining morfologik tizimlarini bilish tarjimashunoslar va xorijiy til oʻqituvchilari uchun

muhimdir. Bu ikki tilni o'rgatishda farqlarning to'g'ri tahlil qilinishi, o'quvchilarning tilni chuqurroq tushunishiga va tafakkur qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Qiyosiy lingvistika sohasida bunday tahlillar nafaqat akademik maqsadlarda, balki til o'rganishdagi metodikalar va tarjima strategiyalarini ishlab chiqishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Morfologik tizimlardagi farqlar tilni o'rganayotgan kishining fikrlash tarziga ham ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun ham bu masalani chuqur o'rganish til o'rganish samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, arab va ingliz tillari morfologik jihatdan sezilarli darajada farqlidir. Arab tili ko'proq ichki morfologiyaga, ingliz tili esa tashqi morfologiyaga va sintaktik tizimga tayanadi. Har ikkala tilning o'ziga xos xususiyatlari ularni o'rganishda individual yondashuvni talab etadi. Ushbu tahlil tilshunoslikdagi qiyosiy tadqiqotlar uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, bu tahlil til o'rgatish metodikasini takomillashtirish, tarjima jarayonini aniqlik bilan olib borish va madaniy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Abduqodirov A.A. Arab tili grammatikasi asoslari. – Toshkent, 2019. – B. 152.
2. Abdurahmonov A.A. Ingliz tilining morfologik tuzilishi. – Samarqand, 2020. – B. 136.
3. Ahmedova D.X. Qiyosiy tilshunoslik: Arab va ingliz tillari grammatikasi. – Toshkent, 2023. – B. 118.
4. G'afforov E.T. Morfologiya: nazariya va amaliyot. – Buxoro, 2021. – B. 142.
5. Hasanov I.M. Ingliz tili grammatikasi: Morfologik yondashuv. – Farg'ona, 2022. – B. 128.
6. Jo'rayev A.K. Arab tili grammatikasi va tuzilma xususiyatlari. – Toshkent, 2020. – B. 150.
7. Karimova M.Z. Arab va ingliz tillarida jins va son kategoriyasi. – Andijon, 2021. – B. 94.
8. Qodirova S.N. Til strukturasi va morfologik tizimlar: Qiyosiy tahlil. – Namangan, 2023. – B. 104.
9. Rustamov B.T. Ingliz tili: So'z yasalishi va grammatik ko'rsatkichlar. – Toshkent, 2020. – B. 110.
10. Yusupova N.A. Arab tilida so'z yasalishining nazariy asoslari. – Qarshi, 2022. – B. 126.